

ASPECTE ALE SITUAȚIEI POLITICE A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI PREZENTE ÎN SCRISUL ISTORICULUI ALEXANDRU LAPEDATU

Dan Mircea MAZĂLU

Reprezentant al istoriografiei românești de la începutul secolului XX, aflată în faza pozitivismului istoric, Alexandru Lapedatu (1876-1950) a realizat, pe lângă continua înprospătare a informației și o reconstituire critică a factologiei istorice, lansând noi interpretări, multe din acestea creatoare de școală istorică¹. Calitatea discursului său istoric l-a consacrat ca un reprezentant deosebit de valoros al istoriografiei românești de la începutul secolului XX, Alexandru Lapedatu devenind în anul 1910 cel mai tânăr academician român, în calitate de membru corespondent al prestigioasei instituții academice naționale. Alături de acesta, în Academie a intrat o pleiadă de istorici care vor marca istoriografia națională: Nicolae Iorga, Ion Ursu, Ștefan Longinescu etc. Intrarea lui în Academia Română a fost salutăată de contemporani, aceștia fiind convinși de aportul pe care tânărul istoric îl aducea la dezvoltarea cercetării istorice:

„[...] În cercurile istorice și literare e bine cunoscut și foarte apreciat pentru știința sa temeinică și pentru activitatea neobosită [...]”².

În acest sens, principalele sale studii istorice, realizate până la Primul Război Mondial, ilustrează racordarea activității științifice a istoricului la rolul militant al istoriei, demonstrând prin acest tip de discurs elemente ale scrisului romantic, inevitabile în această etapă, în care Alexandru Lapedatu se implica din ce în ce mai activ în activități politice de tip unionist.

Astfel, după modelul mentorului său, Nicolae Iorga, Lapedatu a acordat o mare importanță istoriei trăite, activitatea istoriografică fiind completată cu numeroase articole referitoare la evenimentele politice contemporane lui, publicate în presa reprezentativă a vremii: *Convorbiri literare, România Jună, Semănătorul* etc.

¹ Teodor 1995, p. 36.

² Scurtu 1910, p. 1.

În paralel, Alexandru Lapedatu a întreprins o activitate politică susținută în cadrul *Ligii Culturale*, realizând în acest fel numeroase legături cu alți transilvăneni aflați din diferite motive în capitala României. Împletirea interesului pentru studierea și reconstituirea trecutului național cu angajarea totală în problemele de interes public a omului politic cunoscător al mecanismelor istoriei, a făcut ca acțiunile sale politice să fie încununete de succes, Lapedatu fiind numit în perioada interbelică în cele mai importante funcții ale statului român. Activitatea sa științifică alături de cea politică, puse în slujba națiunii române, l-au evidențiat, fiind desemnat de Ion I. C. Brătianu, susținut și de Nicolae Iorga, ca expert istoric în cadrul delegației românești la Conferința de Pace de la Paris, Lapedatu îndeplinindu-și cu succes dificila sarcină³. Istoricul a fost cel care a redactat și argumentat, cu rigurozitatea științifică specifică scrisului pozitivist, datele statistico-istorice privitoare la situația etnică a Transilvaniei, expuse în raportul „*La Roumanie devant la Congres de la Paix. La Transilvanie et ses territoires roumains de Hongrie. Resignements statistiques et ethniques avec une carte ethnographique*”⁴.

Ajuns în capitala Regatului României la cumpăna secolelor XIX-XX, într-o perioadă caracterizată prin existența unor controverse care caracterizau opinia publică românească, legate de direcțiile de evoluție ale statului român, în special în raport cu necesitatea promovării unei politici externe care să corespundă intereselor românilor de pe ambele părți ale Carpaților, tânărul ardelean a aparținut, încă de la începutul activității sale politice, grupului de oameni politici activiști, care susțineau unirea tuturor teritoriilor românești într-un singur organism statal.

Implicat, sub diverse forme, în efortul general, determinat de intrarea României în Primul Război Mondial, istoricul a contribuit, în calitate de membru al Parlamentului și de ministru al Cultelor, la procesul de unificare, prin care a trecut, în mod firesc, după 1 Decembrie 1918, statul român întregit. Astfel, Alexandru Lapedatu a fost unul din oamenii politici care, prin activitatea sa, a accelerat procesul de dezvoltare, care a caracterizat societatea românească în perioada interbelică, întrerupt, în mod tragic, de intrarea acesteia sub spectrul conflagrației mondiale și a regimurilor de tip totalitar.

Influențat de marile nume ale sfârșitului de veac, sub impactul cărora și-a format concepțiile atât ca om al literelor, cât și al cetății, Lapedatu a considerat a fi o datorie de onoare recunoașterea publică a oamenilor politici care și-au pus amprenta asupra evoluției istoriei românești, chiar și a celor ale căror merite nu erau pe deplin acceptate de contemporani. Astfel,

³ Iorga 1981, p. 204.

⁴ Crăciun 1936, p. XXVI.

în data de 17 iulie 1918, aflat alături de celelalte oficialități ale statului român în refugiu la Iași, Alexandru Lapedatu comemora personalitatea omului politic transilvănean Aurel C. Popovici, alături de care istoricul își începuse activitatea politică pusă în slujba ideii de unire:

„Atunci se va constata că, de la început, de când, ca student încă, s-a afirmat în viața publică până la sfârșit, când s-a stins, pribeag nevoit, la Geneva, A. C. Popovici, a fost și a rămas robit numai idealului politic al neamului său; că probitatea și integritatea caracterului său nu s-au sfârșit câtuși de puțin și că nici un moment îndoiala sau necredința nu s-au sălășluit în sufletul său, împodobit cu nobile și înalte virtuți, că a închis ochii așa cum a trăit fără să fi plecat din umilința înăscută din servilismul moștenit, ori, mai rău, din interes păcătos, fruntea în fața dușmanului, că pentru aceste ținute morale și naționale și-a câștigat prinoslul de recunoștință al unui neam întreg”⁵.

În întreaga sa activitate politică, istoricul Alexandru Lapedatu a fost un reprezentant al intereselor naționale românești, găsind în politica promovată de conducătorii Partidului Național Liberal principalul factor în realizarea unui stat național al tuturor românilor. După încheierea războiului, Lapedatu evoca, în cadrul unui articol publicat în anul 1921 în ziarul *Înfrățirea* din Cluj, principalele momente care au marcat intrarea României în război alături de statele Antantei:

„Oricare ar fi valoarea ce se atribuie și interpretarea ce se dă de unii, acum, tratatului nostru cu Aliații de la 4/17 August 1916, prin care ni s-a recunoscut, pentru prima oară într-un contract internațional, drepturile la stăpânirea teritoriilor revendicate din fosta Monarhie austro-ungară, e netăgăduit că acest tratat, care ne-a adus în vâltoarea războiului și pentru îndeplinirea din parte-ne a dispozițiilor cărui am făcut, comparativ cu alți beligeranți, cele mai mari jertfe, a fost pivotul care ne-a trecut peste catastrofa ce-ar fi decurs pentru noi din pacea separată inițiată în 1917”⁶.

Originea și evoluția ideilor politice proprii, până în momentul consacrării sale, este reflectată și în cadrul discursului său, prin care Alexandru Lapedatu reușea să realizeze o sinteză remarcabilă între scrisul istoric și programul politic general al națiunii române aflată la începutul secolului XX, perioadă caracterizată prin mari transformări atât pentru societatea europeană, cât și pentru evoluția istoriei naționale. Istoricul anticipa, încă din primele sale lucrări istorice, realizate la începutul carierei, aceste transformări, lansând apeluri mobilizatoare adresate concetățenilor

⁵ Lapedatu 1925a, p. 40.

⁶ Lapedatu 1925b, p. 206.

săi, de a fi la înălțimea acestora. Lapedatu își îndemna contemporanii, în articolul *Câteva idei conducătoare în viața noastră românească*, scris în anul 1901, să realizeze un proiect politic național, prin care să fie sintetizate orientările existente în acel moment, multe dintre ele divergente, eliberând în acest fel spiritualitatea românească de dezorientarea în care se afla, conform opiniei tânărului istoric, la cumpăna dintre secole:

„[...] înțeleg că această îndreptare nu se va putea îndeplini decât atunci când sufletul românesc se va libera din completa dezorientare în care se zbate de decenii întregi, câștigând o unitate de vederi în scopul unei acțiuni unice, pe care orice neam luminat - mai cu seamă al nostru - trebuie să aibă ca țintă ultimă a desăvârșitei sale vieți naționale [...]”⁷.

Influențat de mediul redacției revistei *Convorbiri literare*, pe care începuse să o frecventeze, sub impactul produs de magistrul său, Ioan Bianu, tânărul Alexandru Lapedatu susținea, în acel moment al carierei sale, idei de origine junimistă, acuzând aculturația forțată la care fusese supusă societatea românească în ultima jumătate de veac, importurile afectând, după opinia tânărului istoric, tradițiile sănătoase, care reprezentaseră, de fapt, elementul central al continuității românești:

„Această admirabilă continuitate de neam s-a menținut până într-a doua jumătate a veacului trecut, când, în graba noastră de a ne moderniza, am rupt-o cu trecutul; când, voind cu orice preț a ne însuși o civilizație apuseană, am pus cruce și am îngropat o viață răzimată pe tradițiuni seculare, care însă nouă ni se părea numai corespunzătoare duhului vremii și ne-am înălțat prin o cultură nouă, pe care, acum vedeam bine, am ridicat-o pe nisip întocmai ca nesocotitul din parabolă”⁸.

Cu toate că discursul său a evoluat în timp, apropiindu-se, treptat de viziunea liberală a evoluției societății românești, printr-o reconsiderare a importanței contactelor culturale cu democrațiile apusene, Alexandru Lapedatu nu a căzut niciodată în capcana „nesocotitului din parabolă”, refuzând să accepte o simplă imitație a unor valori, deși acestea fuseseră consacrate în vestul Europei, studiul istoriei naționale și al patrimoniului cultural și istoric românesc, oferind istoricului numeroase elemente de reper ale sintezei. O analiză atentă a întregii sale activități desfășurate în domeniul studierii trecutului, explică, în acest fel, apetitul savantului pentru analizarea, aproape exclusivă, a istoriei naționale românești, marile evenimente ale

⁷ Lapedatu 1985, p. 50.

⁸ *Ibidem*, p. 52.

istoriei universale fiind surprinse, în opera istorică a lui Alexandru Lapedatu, doar în raport cu impactul care l-au produs, imediat sau în timp, asupra societății românești. În paralel, istoricul a sprijinit atât în mod oficial, cât și personal, studierea specificului național românesc, aducând un mare aport la respectarea tradițiilor populare românești, pe care le-a considerat în întreaga sa viață ca fiind un element central al proiectului de edificare a unității naționale:

„Cei ce ținesc un bun național, atât de mare ca al nostru - unitatea neamului - trebuie să fie pe deplin înțeleși și asupra mijloacelor prin care vor putea ajunge la dânsul. Aceste mijloace mai trebuie apoi să formeze un fel de norme conducătoare în activitatea întregului popor și a fiecăruia în parte”⁹.

În finalul articolului său, prezentat în cadrul Conferinței ținute la Societatea istorică a studenților în litere de la Universitatea București, tânărul istoric, având accente și ale scrisului istoric de tip romantic, datorită caracterului militant al mesajului său, făcea un arc în timp, realizând o legătură organică între acțiunea politică românească din anul 1848 și programul național al contemporanilor săi care făcea din unitatea politică a tuturor românilor scopul său fundamental:

„Viitorul, care e în mâinile Lui Dumnezeu, dar pe care și-l croiesc și oamenii cei vrednici, va da desigur sute de apostoli, ce vor pregăti o adunare cu mult mai mare, căci va fi a întreg neamului și a cărei dorință va fi numai: Vrem să ne unim !”¹⁰.

Ideea națională a constituit o constantă în scrierile lui Alexandru Lapedatu, susținerea proiectului politic al edificării statului care să cuprindă între granițele sale întregul corp etnic românesc revenind în interesul istoricului, în cadrul demersurilor generale ale societății, mai ales în momente determinante ale istoriei, cum a fost Primul Război Mondial. Astfel, participant direct în desfășurarea evenimentelor politico-militare ale conflagrației, încadrat într-o funcție strategică în cadrul armatei române, care îi permitea contactul cu o paletă largă de informații din sfera evoluțiilor diplomatice central-europene, Lapedatu realiza, de-a lungul anului 1917, numeroase studii, prin care analiza importanța și impactul inițiativelor politice externe asupra mișcării naționale românești. Mișcările de emancipare națională ale popoarelor din cadrul monarhiei dualiste aveau, în opinia

⁹ *Ibidem*, p. 55.

¹⁰ *Ibidem*, p. 56.

istoricului, dimensiunile unui adevărat război al naționalităților, bazându-se pe principii morale, istorice, politice și de drept internațional:

„Semnificația morală și politică a acestui războiu al popoarelor asupra și exploatare din Monarhia dunăreană - al naționalităților, cum degradator, se numesc ele în dreptul public unguresc - împotriva asupra și exploatare - națiunilor, cum distinctiv, se numesc, în același drept, Germanii și Maghiarii - nu vor scăpa desigur nimănui, întrucât dovedește lumii întregi, în chip necontestat, sentimentele naționale iredeente și tendințele politice separatiste ale acestor popoare, de îndată ce ele sunt puse în situație de a decide și acționa liber, potrivit acestor sentimente și tendințe. [...] Și, [...] cine se va mai putea îndoi că desființarea Monarhiei dualiste, pusă de Aliți ca *conditio sine qua non* a viitoarei păci, nu e o necesitate politică, peste care nu se va mai putea trece, oricât de îndârjită va fi rezistența Germano-Maghiarilor pentru salvarea ei și oricât de mari vor trebui să fie sacrificiile Aliților pentru desființarea ei?”¹¹.

Lapedatu revenea asupra mutațiilor politice din cadrul monarhiei central-europene, analizând raporturile dintre slavi și germani, care puteau influența situația imediată a imperiului, provocând dezagregarea acestuia și, implicit, crearea condițiilor istorice favorabile pentru emanciparea națională a românilor transilvăneni:

„[...] Lupta aceasta, care, în câteva zile, a dat la iveală, pentru toată lumea, ura nețărmurită a Germanilor împotriva slavismului conștient și inflexibil și revolta legitimă a Slavilor împotriva germanismului intolerant și asupra, a început cu victoria, morală și politică, a Slavilor. [...] De aici lupta lor desnădăjduită împotriva asupra și Maghiarii. Și Maghiarii, pentru că ceia ce se petrece azi în Austria - procesul de disoluție internă, prin rezistența, răsvrătirea naționalităților - se va petrece mâine, cu siguranță, și în Ungaria. Semnele, de altfel, au și apărut! [...]”¹².

Istoricul realiza, în paralel, o analiză comparativă între mișcările naționale din cele două entități statale ale Austro-Ungariei, prezentând problema deznaționalizării la care erau supuși transilvănenii de autoritățile maghiare din perspectiva pangermanismului austriac integrator, care punea în pericol elementul național minoritar, inclusiv pe acela al românilor din Bucovina, austrieii având cel mai important sprijin pentru realizarea acestui proiect politic în Imperiul German. Alexandru Lapedatu a anticipat intenția

¹¹ Lapedatu 1925c, p. 130-131.

¹² Lapedatu 1925d, p. 143.

cercurilor conservatoare fidele pangermanismului de a forma, după război, un corp statal central-european dominat de elementul etnic german:

„Din recunoștință și admirație pentru puterea salvatoare a Monarhiei, Germanii austriece nu numai că-și însușiră, fără rezervă, planul pangermanist, de orânduire, prin unitate militară și economică și hegemonie politică și culturală, a Europei Centrale, ci, recunoscându-și incapacitatea de a acționa de sine în această direcție, sprijinul Imperiului German pentru introducerea monarhiei în viitoarea *Mitteleuropa*”¹³.

Situația românilor din cadrul imperiului habsburgilor era, astfel, determinată de evoluția raporturilor politice generale dintre reprezentanții sistemului oficial austro-ungar și mișcările de emancipare națională, istoricul subliniind necesitatea racordării acțiunii naționale românești la procesul revoluționar, pe care Lapedatu îl anticipa ca fiind iminent:

„Chestiunea transilvană nu aparține, din norocire, numai sferei de interese politice a Statului român. Ea aparține și problemei Naționalităților din Austro-Ungaria. Ori, prin importanța și complexitatea ei, această problemă e una din chestiunile capitale pe care războiul actual e chemat să le rezolve. [...] Ce proporții vor lua aceste lupte naționale, mâne, când starea de război va înceta, e lesne de prevăzut, atât pentru Austria, cât și pentru Ungaria. [...] Ceva mai greu și mai zăbavnic, de sigur, dizolvantele lupte naționale de dincolo de Leitha se vor produce și dincoace de Leitha. Și, orice împotrivire vor face Ungurii, ele se vor termina, la ei ca și în Austria, prin transformarea, treptată sau bruscă, a monarhiei dualiste într-un stat federativ, anunțat încă de pe acum de conducătorii politici ai Austro-Ungariei”¹⁴.

Raportarea evenimentelor istoriei noastre naționale la evoluția generală a cadrului politico-diplomatic european era din nou prezentă în discursul lui Alexandru Lapedatu și după realizarea Unirii din anul 1918, atunci când, analizând factorii favorabili constituirii statului național român, magistrul considera aportul acordat de Franța de-a lungul timpului, atât în cadru oficial, cât și în cel al acțiunilor personale ale unor personalități franceze, ca fiind elementul extern decisiv în afirmarea cauzei naționale românești. În discursul său ocazionat de manifestările Festivalului franco-român, ținut la Teatrul Național din Cluj, la 8 mai 1921, istoricul sublinia, încă o dată, rolul avut de statul și poporul francez în realizarea și recunoașterea internațională a actului de la 1 Decembrie 1918:

¹³ Lapedatu 1925e, p. 133.

¹⁴ Lapedatu 1925f, p. 147-148.

„[...] Căci dacă Polonia a fost restaurată, dacă Republica Cehoslovacă a fost fondată, dacă popoarele sud-slave au fost adunate sub o singură stăpânire și dacă unitatea politică românească a fost realizată, aceasta este a se mulțumii propriilor lupte și jertfe ale popoarelor respective și concursului solidar al aliaților, în primul loc însă aceluia al Franței, fără de care se poate spune cu certitudine că nici unul din Statele din care e vorba nu s-ar fi putut constitui în condițiile în cari aceasta s-a făcut [...]”¹⁵.

Recunoașterea meritelor acțiunilor diplomatice întreprinse de reprezentanții Franței nu pune în umbră efortul făcut de forțele politice naționale, care, acționând pe plan intern și extern, au făcut posibilă edificarea statului național al tuturor românilor, însuși istoricul fiind unul dintre reprezentanții elitelor culturale implicat cu succes atât în desfășurarea războiului, cât și în procesul de încheiere a păcii, care a retras raporturile politico-diplomatice, la nivel mondial:

„Fără acțiunea politică, iredentistă și războinică, în țară și streinătate, a reprezentanților poporului român din Austro-Ungaria, fără intrarea și participarea efectivă a vechiului Regat la războiul mondial, fără imensa jertfă de sânge pe care neamul românesc, întreg, a adus-o pentru desrobirea provinciilor subjugate, unitatea noastră națională nu s-ar fi putut realiza în condițiile sale de azi. Cei ce susțin altfel sunt: ori naivi, cari nu pricep nimic din tot ce s-a petrecut de la 1914 încoace, ori înșelători, cari caută să-și justifice o greșită și condamnabilă politică de partid”¹⁶.

Contribuțiile aduse de istoric la cunoașterea realităților imediate, realizate, după cum am arătat, în numeroase momente ale desfășurării conflagrației mondiale, au permis mediului politic românesc formarea unei imagini generale ale situației naționale din cadrul Imperiului Austro-Ungar și implicit, elaborarea unui proiect politic care să coordoneze acțiunile întreprinse în vederea realizării actului politic unificator, imediat după încheierea ostilităților militare. Scrierile lui Alexandru Lapedatu, realizate între anii 1916-1918, constituie, din acest punct de vedere, adevărate documente cu valoare programatică pentru acțiunea politico-națională românească.

La 23 octombrie 1936, Alexandru Lapedatu prezenta în cadrul Academiei Române un nou studiu referitor la istoria Țărilor Române în secolul al XIX-lea, cercetările sale concentrându-se, de această dată, asupra

¹⁵ Lapedatu 1925g, p. 72.

¹⁶ Lapedatu 1925b, p. 214.

implicării intelectualilor transilvăneni în luptele de emancipare națională de peste Carpați și legăturilor acestora cu elitele din principate¹⁷. Istoricul, la rândul său urmaș al unui mare intelectual transilvănean, evoca, la începutul expunerii sale, rolul marcant purtat de intelectualii ardeleni, și în special de profesorii școlilor românești, în păstrarea conștiinței de neam a românilor din cadrul monarhiei dualiste, supuși unui proces constant de deznaționalizare, cât și în educarea a numeroase generații de studioși din principate, activitatea neobosită a acestora contribuind, de fapt, la o adevărată unire culturală a celor trei Țări Române:

„Rolul pe care acești cărturari ardeleni l-au îndeplinit - ca profesori, profesioniști liberi și publiciști - în fostele principate și-n vechiul Regat este cu adevărat grandios, iar numărul lor cu adevărat impresionant. [...] Evident, ceea ce-i mâna pe acești oameni încoace, pe căile pribegirii și ale disperării, nu era numai necesitatea de a-și câștiga fiecare o situație materială, ci, în același timp, o parte de ideal: dorul unei vieți naționale libere și nestingherite întru îndeplinirea năzuințelor lor sufletești. Căci ei au fost campionii cei mai activi și devotați, nu numai ai idealului cultural, ci și ai celui politic al neamului, ai daco-românismului, cum în genere era numit acest ideal”¹⁸.

Alexandru Lapedatu rememora, de fapt, propriul trecut, asumat încă din perioada adolescenței, atunci când, în calitate de student al *Facultății de Litere din București*, tânărul ardelean autoexilat, din rațiuni economice în capitala Regatului României, a fost unul dintre membrii activi ai sprijinirii luptei naționale a românilor din cadrul statului austro-ungar. Activitatea acestora a contribuit la menținerea, în permanență, în mentalul colectiv al românilor de la sud de Carpați, a problemei naționale a fraților lor din Transilvania, înlocuind propaganda oficială a statului român, care, în poziția de aliat al Austro-Ungariei în cadrul Triplei Alianțe, nu putea promova politici educaționale sau culturale care ar fi fost interpretate de funcționarii imperiali ca fiind îndreptate împotriva stabilității interne a monarhiei dualiste. Astfel, Alexandru Lapedatu sublinia rolul profesorilor ardeleni care activau înainte de 1918 în cadrul sistemului educațional al statului român, în formarea și educarea conștiinței de neam a numeroase generații de elevi sau studenți, acești tineri studioși constituind, de fapt, generația care și-a asumat sacrificiul participării la războiul de întregire națională:

¹⁷ Lapedatu 1937.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1-2.

„[...] În mijlocul lumii din țara cea veche, ei fură și rămaseră fermentul de căpetenie al ideii politice de unitate românească. Nu este școală secundară sau superioară din vechiul Regat în care cărturarii ardeleni să nu fi profesat, în permanență, idealul național. Și nu este oraș în care ei să nu fi fost priviți de concetățenii lor ca apostoli ai acestui ideal [...]”¹⁹.

Conștienți de necesitatea promovării unei activități organizate, îndreptată în sprijinul libertăților politice și naționale ale românilor transilvăneni, intelectualii ardeleni prezenți în capitala României înființau, în anul 1882, prima organizație care avea scopul declarat al realizării unității naționale a tuturor românilor. Alexandru Lapedatu, unul dintre membrii săi ulteriori, aprecia peste ani, în studiul său, vizionarismul tinerilor intelectuali români, acțiunile lor răspunzând unor realități ale situației generale prezente la sfârșitul secolului al XIX-lea în centrul și sud-estul continentului european:

„[...] O singură dată au încercat să forțeze lucrurile în această privință, să meargă înaintea însăși a destinului istoric. [...] La 1882 se fondă societatea naționalistă *Carpați*. [...] Se știa că este societatea iredentistă a Românilor ardeleni din țară, cari, însuflețiți pentru scopul ce urmărea, fondară, îndată, filiale ale ei în toate centrele în care aceștia se găseau în număr mai mare și cu stare mai bună - Brăila, Galați, Ploiești etc [...]”²⁰.

Întemeietoriul și totodată figura centrală a noii asociații a românilor ardeleni era tânărul Gheorghe Secășanu, fost elev al Școlilor Blajului, student al Universității din București, redactor al ziarului bucureștean *România Liberă*, înainte de înființarea și coordonarea propriei publicații, *Unitatea Națională*, cotidian care exprima convingerile politice ale transilvănenilor prezenți în capitala României. Recunoscut ca fiind liderul generației sale, Secășanu s-a remarcat și prin publicarea, în anul 1884, a broșurii *Români de peste munți - câteva chestiuni de actualitate*, în care readucea în atenția opiniei publice românești situația națională deosebit de dificilă a transilvănenilor, supuși procesului de maghiarizare din epoca Apponyi. Lapedatu sublinia importanța broșurii care, deși de dimensiuni mai reduse, trata realitățile existente în Transilvania, într-o perioadă în care politica oficială a statului român înregistra, din rațiuni obiective, legate de asigurarea unor alianțe externe capabile să apere independența României recent obținută, o apropiere în raport cu monarhiile Europei centrale. După

¹⁹ *Ibidem*, p. 2.

²⁰ *Ibidem*, p. 4.

prezentarea situației românilor ardeleni, Secășanu își chema conaționali săi din Ardeal la susținerea unei *rezistențe pasive* față de procesul de maghiarizare:

„[...] el preconizează, ca mijloc de mântuire, educația revoluționară, în familie, în școală, în societate, pretutindeni, și, firește, la capăt, revoluția însăși, care trebuia susținută de Ardelenii imigranți în țară și de frații de aci, cu toate puterile și cu toate mijloacele, ca singura ce mai putea salva soarta neamului de acolo [...]”²¹.

Broșura, primită cu un deosebit interes de societatea românească, a constituit sursa viitoare *Proclamații*, realizată de Comitetul de inițiativă al iredentelor române în august 1885, principalii autori fiind de fapt Secășanu, alături de un alt tânăr ardelean, Gheorghe Ocășanu, documentul fiind destinat atât românilor ardeleni, cât și opiniei publice românești și străine, pentru obținerea sprijinului diplomatic, în favoarea acestora. Alexandru Lapedatu analizează în studiul său documentul realizat de tinerii intelectuali ardeleni, chema autoritățile românești să sprijine cauza transilvănenilor, prin sublinierea importanței istorice, politice și culturale pe care Transilvania o avea în cadrul civilizației românești, făcând parte integrantă din aceasta:

„[...] Cea mai periculoasă nenorocire ar fi pentru România căderea Transilvaniei. Va fi anticiparea căderii sale. Dacă putem avea o misiune în Orient e numei pentru că suntem cinci și nu zece milioane. [...] Căci poporul român a știut să fie mare în toate ceasurile grele [...]”²².

După tipărirea ei, majoritatea exemplarelor proclamației au fost expediate peste Carpați, atât în mediile românești din Transilvania, Banat sau Maramureș, cât și în cele maghiare sau săsești, conducerea societății *Carpați* neezitând să expedieze un număr consistent de exemplare societății culturale maghiare *Emke*, care avea ca principal obiect al activității sale susținerea procesului de maghiarizare a Transilvaniei, fiind coordonată și subvenționată de guvernul de la Budapesta. Caracterul militant al Proclamației a provocat reacția imediată a opiniei publice maghiare, presa oficială din Transilvania condamnând vehement documentul trimis de tinerii naționaliști români. Datorită acestei reacții negative, ziarele românești din Transilvania, printre care *Gazeta Transilvaniei*, au fost nevoite să se delimiteze de textul documentului, aflându-se sub amenințarea cenzurii guvernamentale. În paralel, datorită protestului oficial al diplomației imperiale, guvernul român a fost nevoit să adopte măsuri punitive față de

²¹ *Ibidem*, p. 5.

²² *Ibidem*, p. 12.

documentul *Proclamației*, autoritățile românești impunând confiscarea tuturor exemplarelor, în special în cazul scoaterii acestora peste graniță²³.

Alexandru Lapedatu surprindea, în studiul său, implicațiile diplomatice generate de realizarea *Proclamației*, istoricul analizând, pentru prima dată în istoriografia românească, corespondența dintre atașatul diplomatic al Austro-Ungariei la București, Eissenstein, și conducerea ministerului de externe al monarhiei dualiste, reprezentată prin contele Kalnoky. Lapedatu descoperea, prin analizarea corespondenței amintite, viziunea diplomației austro-ungare referitoare la strategia politicii externe românești în cazul unui conflict militar european, aceasta fiind legată, în accepțiunea lor, doar de o viitoare alianță cu Rusia, realizarea *Proclamației* având o legătură directă cu mediile oficiale românești²⁴. Documentele demonstrează, de fapt, pragmatismul oficialilor imperiali, opiniile lor politice fiind adeverite prin evoluția evenimentelor politico-militare din perioada Primului Război Mondial, deși aceste opinii erau emise în anul 1885, moment în care statul român devenise un proaspăt aliat al Triplei Alianțe și avusese o serie de experiențe nefericite cu partea rusă, între anii 1877-1878.

Poziția intransigentă și presiunile reprezentanților monarhiei dualiste au provocat reacția oficială a guvernului român, condus de I. C. Brătianu, șase membri ai conducerii societății *Carpați*, semnatari ai documentului fiind expulzați de pe teritoriul statului român, singularitatea situației provocând consternarea și reacția opiniei publice românești de ambele părți ale Carpaților, față de soluția adoptată de oficialii statului român care era, încă de pe timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, un cămin generos pentru refugiații politici din estul Europei, sârbi, bulgari, polonezi chiar și maghiari:

„[...] Agitația continuă și după plecare, prin întruniri de protestare convocate la București și în principalele orașe-Iași, Craiova, Ploiești. Încetul cu încetul, atmosfera încărcată dela început se risipi și lucrurile se potoliră. Singură *Gazeta Transilvaniei* dela Brașov (17-22 ianuarie 1886) rămase să poarte o polemică mai lungă cu guvernul Brătianu asupra expulsării Ardelenilor, în o serie de cinci articole, cu titlul *Ministrul Brătianu și Românii Ardeleni*, în care discută impresia pe care această expulsare o făcu în Transilvania, și felul cum presa ungurească și opinia publică o exploată împotriva Românilor de aici [...]”²⁵.

Agitația provocată de expulzarea celor șase patrioți ardeleni a inflamat mediul politic românesc, culminând cu interpelarea adresată guvernului,

²³ *Ibidem*, p. 14.

²⁴ *Ibidem*, p. 15-16.

²⁵ *Ibidem*, p. 13-14.

făcută în cadrul Parlamentul României de Mihail Kogălniceanu, cuvântul acestuia fiind, în opinia lui Alexandru Lapedatu un exemplu de elocvență politică bazată pe un grad superior de cunoaștere și interpretare a istoriei și a dreptului internațional, calități prin care se caracteriza omul politic român:

„[...] Partea privitoare la legalitatea măsurii de expulsare, din punct de vedere al efectului național și moral, din punct de vedere al interpretării juridice și politice, în țară și în Ungaria, este iar foarte interesantă prin considerațiile, apropierile și destăinuirile pe care autorul le face pentru susținerea tezei sale. El combate pe Ion Brătianu cu propriile sale cuvinte rostite în diferite ocazii în chestiunea Românilor de peste munți. Autorii proclamației trebuiau reprimăți neapărat, dar nu prin expulsare, ci prin judecare și condamnarea în țară. Rămâneau, cel puțin, pe pământ românesc”²⁶.

Impunerea exilului celor șase tineri transilvăneni, care în scurt timp au ales emigrarea în capitala Franței, unde au continuat activitatea de promovare a situației naționalităților existente în Imperiul Austro-Ungar, a provocat o adevărată scindare a societății românești, guvernul condus de Ion C. Brătianu fiind acuzat în diferite medii de abandonarea românilor ardeleni. Omul politic liberal răspundea diverselor interpelări venite din diferite medii ale spațiului public românesc, subliniind importanța intereselor naționale ale statului român, pe care acesta era obligat să le promoveze, în pofida unor conjuncturi nefericite, cum era situația generată prin publicarea *Proclamației*, asigurându-și, totodată conaționalii de interesul pe care îl avea pentru situația românilor de peste Carpați, Alexandru Lapedatu subliniind, și cu această ocazie, elocința și pragmatismului marelui om politic:

„[...] Dar Ion Brătianu era un om, care, în chestiunile mari, politice, de interese superioare ale statului, nu aluneca pe panta sentimentalismului, ci se ținea drept, în mijlocul realităților, oricât de neplăcute i-ar fi fost ele. [...] Stăruiește asupra sentimentelor sale față de Românii de peste Carpați, reamintind cele spuse în cuvântarea de răspuns lui C. Boerescu în Senat, că el a înscris în Constituție dreptul lor specific la recunoaștere și că tot ele i-a primit cu brațele deschise și i-a protegiuit, în dezavantajul chiar al băștinașilor. Nu pentru proclamație i-a expulzat, ci pentru consecințele ce puteau avea acțiunea lor agitatorie și revoluționară asupra Statului român, într-un moment foarte greu și delicat politic”²⁷.

²⁶ *Ibidem*, p. 31.

²⁷ *Ibidem*, p. 35.

Eterna dilemă a alegerii politice dintre cele două protagoniste ale diplomației europene de la cumpăna secolelor XIX-XX, Antanta și Tripla Alianță, aspectul decisiv al raporturilor dintre România și ardeleni au avut un impact major asupra societății românești, românii fiind obligați să își stabilească prioritățile diplomatice în funcție și de raporturile de putere dintre cele două alianțe, evoluțiile politice externe generând, în cadrul clasei politice autohtone, numeroase controverse. Procesul, la care a asistat și participat și istoricul Alexandru Lapedatu, a caracterizat viața politică românească până la finele Primului Război Mondial, fragmentând uneori opinia publică românească, datorită apariției a numeroase proiecte, unele dintre acestea contestate, menite să ducă, în timp, la crearea unui stat național al tuturor românilor:

„[...] La noi, după cum am spus, reforma propusă de A. C. Popovoci fu privită de presă cu rezerve. Încercarea lui Ioan Scurtu de a o populariza prin *Universul* n-a reușit. N. Iorga a luat poziție hotărâtă contra ei. Aceasta pentru că mișcarea națională a statelor iredente (Italia, Serbia și România), după războaiele balcanice și Pacea de la București se identificase. Căci perspectivele eliberării națiunilor subjugate stăpânirii austro-ungare se vedeau acum foarte apropiate. La ce bun dar – își ziceau bunii patrioți ai acestor naționalități – să mai trecem prin faza de tranziție a federalizării, când putem ajunge direct și curând la unitatea noastră națională. Această nouă stare de spirit pusese stăpânire, nu numai pe masele populare, ci și pe conducătorii lor politici, pe bărbații de stat [...]”²⁸.

După experiența deosebit de fastă avută în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, acolo unde a fost unul dintre avocații cei mai calificați, conștiincioși și devotați pe care i-a avut națiunea română, Alexandru Lapedatu și-a dăruit, printr-un gest de sublimă generozitate, întreaga sa energie sprijinirii și promovării intereselor naționale și în cadrul sistemului politic interbelic românesc. Astfel, în calitate de ministru al Cultelor, magistrul își manifesta, la 1 decembrie 1934, de la înălțimea Parlamentului României, profundul atașament al generației sale la valorile naționale enunțate în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, valori pentru care se sacrificaseră eroii căzuți pe altarul noului stat al tuturor românilor:

„[...] Evenimentul acesta este și va rămâne pentru toate timpurile momentul culminant al istoriei românismului din Ardeal, Banat Crișana și Maramureș. Căci prin el s-a închis în chipul cel mai strălucit, pentru națiunea română transcarpatină și pentru conducătorii ei, milenarul proces istoric cu

²⁸ Lapedatu 1998, p. 82.

asupritorii săi. Afară de aceasta, Adunarea de la Alba Iulia este și trebuie să mai fie pentru generațiile noastre viitoare și un simbol-simbolul unității, solidarității și al disciplinei ce a dominat conștiința națională a neamului românesc, în viața politică a fostei Ungarii, de la 1791, de la *Supplex Libellus Valachorum*, până la 1918, la Unire. Iată de ce, cu cât vremea va trece, cu atât Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a cărei aniversare o sărbătorim, va deveni, în perspectiva istoriei, mai luminoasă și mai grandioasă, atât ca moment capital la înfăptuirea României întregite, cât și ca simbolul virtuților, de care trebuie să fim dominați în viața politică [...]”²⁹.

Istoricul a fost în întreaga perioadă interbelică una dintre principalele personalități ale societății românești, reușind ca prin numeroasele sale funcții administrative deținute în cadrul statului român să impulsioneze dezvoltarea vieții culturale, fiind din acest punct de vedere cel mai prolific ministru al Cultelor pe care l-a avut România în întreaga sa existență. Caracterizat prin rigoare, echilibru și un profund atașament pentru cauzele în care se implica, Alexandru Lapedatu a reprezentat, datorită acțiunilor sale, un model atât pentru contemporani, cât și pentru urmașii săi. De numele acestuia s-au legat numeroase realizări de care cultura românească din perioada interbelică a beneficiat în mod consistent, aceasta înregistrând, într-un timp foarte scurt, o evoluție notabilă.

Aspects Relating to the Political Situation of Transylvanian Romanians in Alexandru Lapedatu's Historical Writings

(Abstract)

Born outside the political borders of the Romanian state but within the historical borders of the Romanian nation, Alexandru Lapedatu's entire life was animated by the sense of belongingness to a territory he considered organically linked to the political project that had started in 1859. He was convinced of the important role played by Transylvania within a modern and democratic Romania, so he considered it his duty of honour to support the national action of the Transylvanian Romanians, a cause he considered his own, by means of political actions as well as through his historical discourse. He received his formation as man of politics following his activity with the *Cultural League* and the contact with the personalities activating there. He was aware of the necessity to promote much more consistent actions in coordination with the ones taking place on the other side of the Carpathians. After 1900 he publicly supported therefore the political activism of the Transylvanian Romanians as the only means to achieve and apply their national political program.

After the invaluable experience he had gained at the Peace Conference in Paris, where he was one of the most qualified, conscious and dedicated advocates of the

²⁹ Lapedatu 2008, p. 143-144.

Romanian nation, Alexandru Lapedatu dedicated, with sublime generosity, his entire energy to supporting and promoting the national interests within the Romanian inter-war political system, as well. As minister of the cults he displayed in the Romanian Parliament on numerous occasions the profound attachment of his generation to the national values stated within the Great National Assembly in Alba Iulia, the values for which the heroes fallen on the altar of the new state of all Romanians had sacrificed.

Abrevieri bibliografice

- Crăciun 1936 - Ioachim Crăciun, „Alexandru I. Lapedatu. Note biobibliografice”, în *Omagiu fraților Alexandru I. Lapedatu și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. XXV-LVI.
- Iorga 1981 - Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, București, Editura Minerva, 1981.
- Lapedatu 1925a - Alexandru Lapedatu, „Aurel C. Popovici”, în *Miscellaneae*, p. 37-40.
- Lapedatu 1925b - Alexandru Lapedatu, „Unitatea națională prin neutralitate”, în *Miscellaneae*, p. 205-214.
- Lapedatu 1925c - Alexandru Lapedatu, „Războiul «naționalităților»”, în *Miscellaneae*, p. 128-131.
- Lapedatu 1925d - Alexandru Lapedatu, „Lupta dintre Slavi și Germani în Austria”, în *Miscellaneae*, p. 138-143.
- Lapedatu 1925e - Alexandru Lapedatu, „Pangermanismul austriac”, în *Miscellaneae*, p. 132-137.
- Lapedatu 1925f - Alexandru Lapedatu, „Chestiunea Transilvană”, în *Miscellaneae*, p. 147-151.
- Lapedatu 1925g - Alexandru Lapedatu, „Franța și revendicările teritoriale ale României”, în *Miscellaneae*, p. 72-80.
- Lapedatu 1937 - Alexandru Lapedatu, „Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac”, în *Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române*, Seria III, Tom XVIII, Mem. 9, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1937.
- Lapedatu 1985 - Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, Cuvântări, Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
- Lapedatu 1998 - Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, Editura Alabastră, 1998.
- Lapedatu 2008 - *1 Decembrie 1918 - 90 de ani de la Marea Unire. Discursuri parlamentare*, ediție alcătuită, îngrijită și note de Petre Dan-Străulești, București, Editura Univers Științific, 2008, p. 143-144.
- Scurtu 1910 - Ion Scurtu, „Membrii noi ai Academiei Române”, în *Minerva*, Anul II, nr. 527 bis, din 05. 05. 1910, p. 1.

Teodor 1995

- Pompiliu Teodor, *Alexandru Lapedatu istoric al românilor*, în *Incursiuni în istoriografia românească a secolului XX*, Oradea, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, 1995, p. 35-42.

Cuvinte-cheie: Alexandru Lapedatu, discurs istoric, personalități istorice, Academia Română, acțiune politică națională, Liga Culturală, Ministerul Cultelor și Artelor.

Keywords: Alexandru Lapedatu, historical discourse, historical personalities, the Romanian Academy, national political action, Cultural League, Ministry of Cults and Arts.